

KIRIM'IN RUSYA'YA İLHAKINA DÂİR
17 EKİM 1783 TARİHLİ VE
KNEZ GRİGORİ POTEKİN İMZALI
OSMANLI TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ FERMAN

Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya*

Metnin özellikleri:

Bildirim konusu olan ferman bana sadece fotoğraf olarak intikal etmiştir. Fotoğrafın arkasında Kiril harfleri ile yazılmış olan *Fotogr. G. Boykoz. Bahçesaray* notundan fermanın aslının Kırım-Bahçesaray'da bulunduğunu tahmin ediyorum.

19 satırlık ferman Rusça metnin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan tercümesidir. Bunu sağ üst köşedeki *tercümesidir* kaydından anlıyoruz.

2. satır fermanın büküm yerine tesadüf ettiğinden okunamamaktadır.

Metnin imlâsında yer yer tutarsızlıklar, eksik ve fazla harfler vardır, ayrıca noktalama eksiklikleri de görülmektedir. Meselâ: ارادات *irâdât* kelimesi 10. satırda “te” harfi ile, 11. satırda ise اراداد *irâdâd* şeklinde “dal” harfi ile yazılmıştır. 10. satırdaki ta' arruz طعروز kelimesinde “vav” harfi fazladan yazılmış, 9. satırdaki sipariş سپارش kelimesinde “i” okunan “ye” harfi fazladan yazılmış, buna karşılık 12. satırda “yukarıda” anlamındaki بالاده *bâlâda* kelimesi, ilk elifi eksik olarak, بلاده *belâda* şeklinde yazılmıştır. 9. satırda ta' arruz kelimesinde

* İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

“ze” harfinin noktası, 12. satırda *rıza* kelimesinde de “ze” harfinin noktası unutulmuştur. 12. satırda *vechle* yazılması gereken kelime *cümle*, 4. satırda *i'timād-ı cedīd* olması gereken izafet *cedīd-i i'timād* şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla metni Rusçadan Osmanlı Türkçesine tercüme eden kişinin imlâya pek dikkat etmediğini söyleyebiliriz.

3. satırın ilk kelimesi ile 10. satırın sonunu net olarak okuyamadım. Meslektaşlarının ilgisini rica ediyorum. Buna karşılık sonları eksik olan bazı satırlar tarafından tamir edilmiştir. Meselâ 5. satırın sonu [iñ] eki ile tamamlanarak *hazretlerin[in]* şeklin de; 6. satırın sonu [i] eki ile tamamlanarak *olmas[i]* şeklinde; 7. satırın sonu [re] eki ile tamamlanarak *iiz[re]* şeklinde; 12. satırın sonu [glu] eki ile tamamlanarak *manşūr o[glu]* şeklinde; 15. satırın sonu [i-niñ] eki ile tamamlanarak *hazret-i i's[i-niñ]* şeklinde; 9. satırın sonu da [hiç] kelimesi eklenecek metin tamiri yapılmıştır.

Metin

¹ tercümesidir

² ‘unvān

³...]lu kırim memleketiniñ rağbetlu marhaşalara, ve ‘umūm^{en} ahâli-i kırim ve şirîn mirzâlarına, ve kapu halkı ve manşūr oğlu mirzâlarına, ve bi'l-cümle ümerâ ve ağavât ve ‘ulemâ ihtiyârlara, ve bi'l-cümle kırim halk-larınadır

⁴şevketlu imperatoriçe-i ‘uzmâ bizim ‘inâyetlu pādşâh efendimiz hazretleriniñ nuḡ-ı hümâyūnları uşbu sizlere tekrâr cedīd-i i'timād vermemiz bâbında emr-i hümâyūnlarıyla tarafımıza tenbih ve te'kid buyurmuşlardır, sizler rusya imperaynıñ şıdk-ı

⁵hulḡ olub ve imperatoriçe-i ‘uzmâ hazretleriniñ taraf-ı hümâyūnlarına tâbi' ve muṭi' ve ..ldıklarınız [nü]mâyân olmakla, buña binâ^{en} tarafımızdan ‘i'timād ver{ir}mege uşbu sizler bilâ-şekk ve bilâ-tağyir imperatoriçe-i ‘uzmâ hazretlerin<iñ>

⁶her güne kerem ü ‘inâyet-i hümâyūnlarına mazhar olub ve her güne emn üistirâhat-ı hâle nâ' il olursiz. zirâ şevketlu imperatoriçe-i ‘uzmâ hazretleriniñ taşarrufi ve mekremet-i hümâyūnlarında mevcūd olan halkların emniyet ve âsūde-hâl olmas[ı]

⁷tab'-ı hümâyūnların<iñ> iktizâsındandır ki zir-i destân-ı hümâyūnlarında olan halkların emn üistirâhatları umūr-ı pādşâhlıkda cümleden ‘âlî gö-

- rildiğinden gayrı her bar gendüye tâbi⁶ ve mu⁷ halklarına refâhiy-
yet-ı hâl üz[re]
- ⁸êdirmesine gendüye vâcib êdirüb ve huşûş-ı mezkûr ile mesrûr-ı
hümâyûnları olmaktadır, böyle olduğu hâlde hey'etde bu def'a rusya
imperiyaya tahşîş ve ilhâk olunan kıırım ahâlîsini daği her gûne kerem-i
humâyûnlarıyla [...]
- ⁹ve her vechle emn ü istirâhat hâllerine müsâ⁸ ade-i hümâyûnları buyu-
rulacağı<na> iştibâh yokdur. ve bundan ma'ada tanzîm-i memleket-i
kıırımın baş umûrları taraf-ı humâyûnlarından tarafımıza sipârîş olub,
ancağ zinhâr dîn ü diyânetlerinize [hiç?]
- ¹⁰bir dürlü hâlel ü ta'arruz olmaksızın ve bundan böyle imperâtorîçe-i 'uzmâ
hâzretleri derûn-ı kıırında cem' ü tahsil olunan irâdâtdan câmi⁹ lere ve
huddâmlarına ve medreselerine 'ulûfe vèrileceğ<i> ve buna
- ¹¹olan binâlarına daği meblağ-ı irâdât-ı mezkûrdan vèrileceğ<i> tarafımıza
te'kid-i emr olunmuşdur. ve bundan gayrı imperâtorîçe-i 'uzmâ hâzretleri
emr-i humâyûnlarıyla tenbih ve te'kid etmişdir ki; uşbu derûn-ı
kıırından
- ¹²ferd-i vâhid pâdşâh 'askerine cebr^{en} yazmamak, mâdemki gendü rızâsıyla
taleb ola. bu vechle bâlâda zîkr ü beyân olunan va'd-ı hümâyûnları siz
rağbetli ahâlî-i kıırım marhâşaları ve şîrîn mîrzâları ve kapu halkı ve
manşûr o[glu]
- ¹³mîrzâları ve 'umûm^{en} ümerâ ve ağavâtdan ve 'ulemâ ve ihtiyârları ve
bi'1-cümle kıırım halklarına bu tahrîrâtımız ile zîkr ü beyân ederim, ve
taraf larınızdan me'mül ve melhûz ederim-ki; uşbu imperâtorîçe-i 'uzmâ
hâzretlerinin
- ¹⁴hâklarınızda bu gûne şadr olunan kerem-i hümâyûnlarınıñ muğâbele-
sinde doğruluk ızhâr-ı şadâkat ile her bâr kerem-i hümâyûnlarına lâyıq
ve müstehâk olasız. ve bundan böyle derûn-ı kıırında ne miqdâr câmi⁹
ve ne miqdâr
- ¹⁵huddâm ve onların 'ulûfesini nereden alub vèrildiği huşûş-ı mezkûrî bil-
mek lâzîma-ı umûrdan olmağla bir kadem aqdem huşûş-ı mezkûrî
tafşîl^{en} tahrîr ü beyân eylemek me'müldür. Mîlâd-ı hâzret-i 'îs[î-nî]
- ¹⁶bin yedi yüz seksen üç senesinde mâh-ı oqtobreniñ on yedinci günü çer-
nihof şehrinde tahrîr ve elimiz ile imzâ ve tesellüm memhûrumuz ile
mühûrlenmişdür.
- ¹⁷el-ma'lûm

Metnin önemi:

Araştırmacılar ile tarihi kaynaklar Kırım'ın Rusya'ya ilhaki konusunda değişik tarihleri veriyorlar:

Müstecib Ülküsal *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)* adlı eserinde şöyle diyor

"II. Katerina Potemkin'e Kırım'ı istila emrini verdi. 1782'nin Ekim ayında Rus askerleri Kırım'ın her tarafını işgal ve istila ettiler. İsyan halinde olanların pek çoğunu kılıçtan geçirdiler. Bunların sayısının 30.000 olduğu tesbit edilmiştir. Bunlar arasında pek çok kadın ve çocuk olduğu anlaşılmıştır. Potemkin'in bu davranışı insanlık tarihine vahşet olarak geçmiştir. Kılıçtan kurtulan giraylar, begler, mirzalar ve mücahitler Kırım'ı terketmek zorunda kaldılar. Ruslar bu sefer her zamankinden çok daha gaddar ve acımasız hareket ettiler.

1783 yılının 8 Nisan günü zorla toplanılan Kırımlıların önünde okunan Çariçe beyannamesinde şu acı satırlar yer alıyordu:

"Kırım Tatarlarının dinine, örf ve âdetlerine dâima saygı gösterileceğine kendi adıma ve benden sonra gelecek Rus Çarları adına dönülmemek ve bozulmamak kaydıyla yemin ediyorum. Tatarların canları, namusları ve malları teminat altındadır ve her zaman olacaktır. Rusya'da mevcut halk sınıflarına, vatandaşlarına tanınan bütün haklar Kırım Tatarlarına da aynen tanınacaktır."¹

Halil İncalcık da Kırım'ın Rusya'ya ilhaki konusunda şöyle diyor

"Rus generali Potemkin, çoluk çocuk ayırt etmeden, 30.000 Kırımlı'yı katliam ettirdi ve Kırım, Çarlığın bir vilâyeti haline getirildi. (8 Nisan 1783)"²

*Gülbün-i Hanan yahud Kırım Tarihi*³ adlı eseri yazan Halim Giray Sultan ise bu konuda Çariçe II. Katerina adına Kırım Genel Valisi Prens (Knaz) Grigori Aleksandroviç Potemkin'in 20 Şaban 1197 = 21 Temmuz 1783 Pazartesi günü Kırım halkını **Karasu(bazar)** şehrinde toplayarak Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edildiğine dâir bir beyannameyi okuduğunu zikrediyor:

¹ İstanbul, 1980, s. 117.

² Halil İncalcık, "Kırım Hanlığı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Birinci Cilt, Coğrafya-Tarih, Üçüncü Baskı, Ankara, 2001, s. 574.

³ İstanbul, 1326, s. 211.

“Ceneral Potemkin Kırım'ı istilâdan sonra Şahin Giray'a istifa etmesini teklif etti; Â'yân ve Mirzaları cebren kmparatoriçeye biat ettirdi. Ve (Karasu) şehrine ahaliyi toplayarak Kırım'ın Rusya'ya ilhak edildiğine ve bu ilhaka ne için mecbur olduklarına dâir bir beyanname okudu (20 Şaban 1198). Beyânname'nin son satırlarını şu cümleler teşkil eder:

“... İşbu beyânnameimizle tarafımızdan ve abhlâfımız taraflarından Kırım abâlsine va'ad olunur ki haklarında bizim reâyâ-yı kadîmemiz misilli muamelede olunacağı ve bizim cümlemizde olmalarıyla nefislerini, mallarını, mabedlerini ve dînleri siyânet kılınacağı ve rusûm-ı dîniyyeleri ve alenen icrâ-yı âyîn eylemeleri hususunda asla taziyik olunmayarak umûr-ı dîniyye ve mezhebîyyede tamamıyla serbest ve her biri bizim reâyâ-yı kadîmemizîn hâil oldukları fevâid ve imtiyâzâtta müşterek ve müsavî olacakları emri mukarrerdir”.

Kırım halkı Karasu beyannamesi ile bağımsızlığını kaybetmiş ve Kırım Hanlığı **Tavrida Vilâyeti** (*Tavriçeskaya Guberniya*) adı ile resmen Rusya'nın bir eyaleti haline getirilmiştir.

Müstecib Ülküsal ile Halil İnalçık'ın Kırım'ın Rusya'ya ilhaki konusunda verdikleri tarih 8 Nisan 1783 Salı günüdür. Ancak her iki araştırmacı da bu tarihi hangi kaynağa dayanarak zikrettiklerini kitaplarında ve araştırmalarında söylememektedirler.

Gülbün-i Hânân'da verilen tarih 20 Şaban 1197 yani **21 Temmuz 1783 Pazartesi** günü olarak zikrediliyor. Yer ise **Karasu(bazar)** şehridir.

Yukarıda metnini verdiğimiz fermanın tarihi ise **17 Ekim 1783 Cuma** günüdür ve yer olarak da **Çernihof** şehri zikredilmektedir.

Fermanın tarih kaydı şöyledir: ¹⁵... *Milâd-ı hazret-i 'îs[î-niî]* ¹⁶*bin yedi yüz seksen üç senesinde mâh-ı oktobreniñ on yedinci günü çernihof şehrinde tahriir ve elimiz ile imzâ ve tesellüm memhûrumuz ile mühürlenmişdür.*

Bu tarih kaydı Müstecib Ülküsal ile Halil İnalçık'ın verdikleri 8 Nisan 1783 Salı günü tarihi ile Hacı Giray'ın *Gülbün-i Hânân*'da verdiği Karasu(bazar)'da okunan ilk fermanın tarihi olan 21 Temmuz 1783'den farklı olup, 17 Ekim 1783 tarihi Cuma gününe denk gelmektedir. Buna göre Çernihof şehrinde Cuma namazından çıkan cemaate okunduğu anlaşılan bu fermanın Potemkin tarafından Karasubazar şehrinde okunan ilk fermanın daha geç tarihli bir kopyası olduğunu ileri sürebiliriz.

